

Herke Csongor:

A súlyosítási tilalom fogalma történelmi és jogelméleti megközelítésben – A jogintézmény hazai történelmi fejlődése 1962-ig*

A hatályos büntetőeljárás jogban a súlyosítási tilalom megtalálható a másodfokú eljárásban, a harmadfokú eljárásban, a megismételt eljárásban, a rendkívüli perorvoslatok során, sőt, egyes külön-eljárásokban is. A büntetőeljáráson kívül a reformatio in peius tilalmáról beszélhetünk a szabálysértési jogban is, hiszen a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 92. § (4) bekezdése szerint a bíróság az eljárás alá vont személy terhére a szabálysértési hatóság határozatában megállapított rendelkezéseknél hátrányosabb rendelkezést csak akkor hozhat, ha a tárgyaláson új bizonyíték merül fel, és ennek alapján a bíróság olyan új tényt állapít meg, amelynek folytán súlyosabb minősítést kell alkalmazni, vagy jelentős mértékben súlyosabb büntetést kell kiszabni. Sőt, a polgári eljárásjogban is érvényesül a ne ultra petitem elve: az 1952. évi III. törvény (Pp.) 253. § (3) bekezdésének első mondata szerint a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét csak a fellebbezési (csatlakozó fellebbezési) kérelem és a fellebbezési ellenkérelem korlátai között (247. §) változtathatja meg, e korlátok között azonban a perben érvényesített jog, illetőleg az azzal szemben felhozott védekezés alapjául szolgáló olyan kérdésekben is határozhat, amelyekben az elsőfokú bíróság nem tárgyalt, illetőleg nem határozott.¹

A súlyosítási tilalom a fellebbezés és a rendkívüli perorvoslatok során a vádlott javát szolgálja, függetlenül attól, hogy ki a jogorvoslat benyújtója. Ez a vádlott saját maga is lehet, lehet az ügyészség is, aki a Be. 324. § (2) bekezdése alapján a vádlott javára is nyújthat be fellebbezést, és ugyanígy nemcsak a vádlott terhére, hanem annak javára is élhet rendkívüli perorvoslatokkal (Be. 409. §; 417. §; 431. §; 440. §). Emellett a védőnek is teljes körű fellebbezési és a vádlott kifejezett tiltó rendelkezése hiányában rendkívüli perorvoslati joga van a vádlott javára. Sőt, más személyek is élhetnek a terhelt javára vagy terhére perorvoslati jogokkal (terhelt törvényes képviselője, nagykorú hoz-

zártartozója, egyéb érdekelt stb.). Miközben tehát az ügyész a vádlott javára és terhére is benyújthat perorvoslatot, addig a többi jogosult ezt a jogát csak egy irányban (vagy a vádlott javára, vagy annak terhére) érvényesítheti.

A reformatio in peius tilalmának nincs jelentősége a vádlott terhére benyújtott perorvoslat esetében. Állami közvádoló szervként az ügyész mindkét irányban fel-lepethet, miközben a magánvádló és a pótmagánvádló csak a vádlott terhére nyújthat be perorvoslatot. A súlyosítási tilalom lehetővé kívánja tenni a vádlottnak, hogy az ő általa súlyosnak és jogtalanak talált ítélet ellen a számára rendelkezésre álló perorvoslatokkal élhessen, de úgy, hogy ne legyen meg annak a rizikója, hogy a perorvoslatot, anélkül, hogy az ítéletet megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyeznék, a terhére megváltoztatnák. A döntésre jogosult bíróság alapján véve mindig kötve van a reformatio in peius tilalmához, ha ugyanazon tetről való újbóli döntésre abból az okból kerül sor, hogy a vádlott vagy a javára az ügyészség, illetve egy másik jogorvoslatra jogosult perorvoslattal él az ítélet ellen. A súlyosítási tilalomnak meg kell őriznie a határozathozatali eljárás szabadságát: az ítéletet vagy tudomásul kell venni, vagy a hátrányos megváltoztatás rizikója nélkül lehet perorvoslattal élni. Az új ítéletnek azonban a megtámadott ítélettel összehasonlítva sem a bűnösség kimondása, sem a jogkövetkezmény vonatkozásában nem kell azonosnak lennie.

A felhasználás területére és a súlyosítási tilalom mértékére nézve jelentős a vádlott döntési szabadsága. A súlyosítási tilalom ebből a szempontból egy „eljárás védőjog”,² amelynek ellensúlyoznia kell a perorvoslat benyújtását gátló tényezőket. A vádlott döntése a súlyosítási tilalom hiányában pszichológiai kényszerszituációnak lenne kitéve,³ amelyben neki kellene eldöntenie, hogy az ítéletet elfogadja (az ott kiszabott szankcióval együtt), vagy az általa benyújtott perorvoslat esetén attól kellene félnie, hogy abból hátránya származhat. A reformatio in peius tilalma kiutat mutathat a vádlottnak ebből a dilemmából, amely alapján joggal bízhat abban, hogy a perorvoslat benyújtása nem érinti hátrányosan a helyzetét. Joggal nevezi tehát Molnár a reformatio in peius tilalmát a „félelemmentes fellebbezés elvének”.⁴

1. A reformatio in peius tilalom fogalmának kialakulása

A reformatio in peius megjelölés egy, az eljárásjog-
gal összekapcsolt római jogi tényállásban jelent meg először. Ez a tézis az L 1 pr. Cod. de appellationibus et relationibus, 49, 1 digesztahelyre utal, amely a következőt mondja: „Appellandi usus quam sit frequens quamque necessarius, nemo est qui nesciat, quippe cum iniquitatem iudicantium vel imperitiam recorrigat: licet nonnumquam bene latas sententias in peius reformat, neque enim utique melius pronuntiat qui novissimus sententiam laturus est.”⁵

A kifejezés a 18. században még ismeretlen volt.⁶ A 19. század kezdetén tűnt fel először Gönnernél,⁷ aki azon a véleményen volt, hogy az ítéletnek rendes jogorvoslaton keresztül az ellenfél hátrányára való megváltoztatása (reformatio in peius) ne legyen követelhető.

Ez a két forrás eredménytelen vitákhoz vezetett a fogalom eredetét illetően. A dígesztahelyen megfogalmazott „in peius reformare” alatt azt a szatirikus megjegyzést értették, hogy a bírók, akik a jogorvoslatról döntenek, nem feltétlenül a legjobb bírók.⁸ Azt a kijelentést, hogy egyáltalán jogosultak-e, és ha igen, milyen mértékben (milyen irányban) jogosultak a bírók a fellebbezési eljárásban arra, hogy megváltoztassák az alsóbbfokú bíróságok ítéleteit, ez az idézett hely nem tartalmazza.⁹ A fogalom eredetéről tartott vita ezért csak annak túlértékelődésére világít rá. Linde már ebben az időben kifogásolta azt, hogy a fogalomhoz nem kapcsolódik sem elvi, sem gyakorlati következmény, csak a jogintézmény neve bír nagy jelentőséggel az eljárásjog számára.¹⁰ Kapsa szerint a túlértékelés hatásai megállapíthatók manapság is a reformatio in peius intézményének megértésében.¹¹ A jogintézményeknek egységes dogmatikai alapot kell biztosítani, amellyel sablonosan minden olyan problémás esetet meg lehet oldani, amelyekre a törvény nem tartalmaz kifejezett rendelkezést, és ez ugyanúgy igaz a reformatio in peiusra (annak tilalmára) is.¹² Gyakran emlegetett ilyen elméleti alap a rendelkezési jog és a jogorvoslat természete. Az indítványokhoz való kapcsolódásból (diszpozíciós elv) is következtethetünk a reformatio in peiusra, és megindokolhatjuk vele a fellebbezési eljárásban való alkalmazását, megfelelő meghatározás hiányában pedig a reformatio in peiust mindössze megengedhetőnek tarthatjuk.¹³

Jogilag egyszerűnek tűnik ezzel szemben a jogorvoslat természetével megmagyarázni a reformatio in peius tilalmát. Ha a súlyosítási tilalom a jogorvoslat természetéhez tartozik, akkor annak azokban az esetekben is érvényesülnie kell, amelyeket nem szabályoz a törvényhozó. Ha ez az érvelés helyes lenne, akkor nem engedne kivételt a reformatio in peius megengedhetősége alól.¹⁴

A fogalom meghatározásához felhasznált legtöbb dogmatikai alap az eljárásjogra irányul, vagy a jogorvoslat természetére való utalással nagyon általánosnak bizonyul. Ebből adódnak Kapsa szerint a reformatio in peius tilalmával kapcsolatos, minden (büntető, polgári, közigazgatási) eljárásjogban megjelenő nehézség.¹⁵ A fellebbezési eljárás e nézet szerint nem aliud kapcsolatban áll az alapeljárással, hanem látszólag a végül döntő szerv intézményi biztonságán keresztül különbözik attól.

A reformatio in peius megjelölés nem normatív, hanem deskriptív fogalom, amelynek terjedelmét különbözően határozzák meg. Tág értelemben megfogalmazva azt értjük e fogalom alatt, hogy ezzel az állami szervek azon jogosultsága van körülírva, hogy egy döntést a címzett hátrányára változtasson meg.¹⁶ Az eljárásjogban reformatio in peiusról abban az esetben beszélnek, ha egy magasabb fokú szerv okozza a

hátrányt, miközben tőle a jogorvoslattal egy jobb döntést vártak.¹⁷ Az idők folyamán ennek a tartalmi meghatározásnak mindig újabb és újabb korlátozásait tartották szükségesnek. Ezeket a különböző véleményeket összefoglalták, és a reformatio in peiust (a tilalom szemszögéből) úgy definiálták, mint minden egyes, az új ítélőbíróság által foganatosított, hivatalból bekövetkezett, és a főkérdést érintő döntés megváltoztatása annak hátrányára, akinek javára a jogorvoslatot benyújtották.¹⁸ A mellékkérdések hátrányos megváltoztatását, különösen a költségekről való hátrányos rendelkezést már ezen szerzők szerint sem érintette a reformatio in peius problémája. A reformatio in peius korlátozása tehát csak a főkérdésre koncentrált. Azt azonban Kapsa sem tartotta szükségesnek, hogy a reformatio in peius megengedhetőségével kapcsolatos definícióba a főkérdést mint fogalmi elemet felvegyék. Szerinte is csak azt kell vizsgálni, hogy a létező állami hatósági aktust mennyiben szabad hátrányosan megváltoztatni, és erre ki jogosult.¹⁹

A fellebbezési eljárásban a fogalom felülértékelésének lehetősége miatt nem veszélytelen a reformatio in peius fogalmával dolgozni. Hess szerint könnyen ráveszi ugyanis az ember magát arra, hogy az eljárásjog tartalmi meghatározását átvegye, és analóg módon egy megoldást keressen az eljárásjoghoz, noha először azt kellene megvizsgálni, hogy a reformatio in peius jogilag hova tartozik a fellebbezési eljárásban.²⁰

Amint az itt kifejtettekből is látszik, a súlyosítási tilalomnak a magyar jogi szaknyelvben két fogalma alakult ki: az egyik súlyosítási tilalomként, a másik a reformatio in peius tilalmaként jelöli meg a jogintézményt. Ez főként a német behatásnak köszönhető, hiszen a német jogi szaknyelv is ezt a két fogalmat használja (Das Verschlechterungsverbot; Das Verbot der reformatio in peius). Az angol jogi szaknyelv elsősorban a latin nyelvből származó kifejezést alkalmazza (Prohibition of the reformatio in peius), és ez jellemző a többi országban használatos kifejezésre is (az olaszban pedig értelemszerűen a latin eredetű kifejezés fordul elő: il divieto della reformatio in peius).

2. A súlyosítási tilalom egyetemes története

Nagyon távolba nyúló történetet nem lehet a súlyosítási tilalom tanával kapcsolatban feleleveníteni. Sem a római jog, sem a kánoni, sem pedig az ógermán jog nem ismerte ezt a fajta tilalmat. Habár máig vitatott, hogy milyen messzire nyúlnak vissza a reformatio in peius tilalmának gyökerei, Thode²¹, Keber²² és Sartorius²³ részben már a római jogban is megfigyelték a jogintézmény eredetét. Lauckner szerint azonban ez nem követhető,²⁴ ő azt feltételezi, hogy a fogalom csak a 18. század elején keletkezett. A tilalom már csak amitt is ismeretlen volt korábban, mert nem is volt arra lehetőség, hogy jogorvoslattal megtámadják az ítéletet.

A reformatio in peius tilalma a 18. század elején, az inkvizícióperekben keletkezett,²⁵ amely lényegében a Constitutio Criminalis Carolina (CCC) rendelkezésein (V. Károly császár, 1532) alapult. Habár ez a per még nem ismerte a jogorvoslatokat, a reformatio in peius tilalmának kezdeményei már a CCC rendelkezésiben is felismerhetők. Lauckner szerint már 1521-ben szerepelt egy tervezetben a fellebbezés („Appellation”), amelyet végül nem vettek át a törvénybe.²⁶

Az idők folyamán, az egyetemek befolyása alatt kialakult az ún. további védelem (remedium ulterioris defensionis) intézménye, amelynek alapján a bíróság egy további alkalommal is döntött az akta tartalmáról. Ennek alapján az ítéletet bármely irányban meg lehetett változtatni, tehát súlyosítani is lehetett, ami különösen akkor fenyegetett, ha az új tárgyaláson korábban még nem ismert tényeket állapítottak meg, vagy új gyanú merült fel. A reformatio in peius tilalma itt már csak amiatt sem merült fel, mert nem volt összeegyeztethető az inkvizíciós per legfontosabb alapelvével, az anyagi igazság keresésével.

Az, hogy a jelentős és nehéz eseteknél az aktákat az ügy lezárása után a bírók elküldhették az egyetemek jogi fakultására, a Constitutio Criminalis Carolina előírásán alapult. Az egyetemek jogi fakultásai az ítéletet önállóan hozták meg, tehát az ügyet elküldő bírótól függetlenül, aki a jogi nézeteit csak a kísérő iratokban változtathatta meg. A 17. század folyamán ez az eljárás már nem korlátozódott a nehéz esetekre, hanem rendes eljárássá lett.²⁷ Amennyiben a bíróknak az egyetem döntése túl enyhének tűnt, gyakran előfordult, hogy ezeket az aktákból kivették és az új – gyakran súlyosabb – ítéletet egy másik egyetem hozta meg, ami többször is lehetséges volt, és a vádlott ennek az eljárásnak teljesen ki volt szolgáltatva. A bíróság önkényének ezen aktusa megváltozott a természetjogász Thomasius 1709-ben megjelent írása szerint (*Dissertatio de iudice sententiam in casibus criminalibus latan ab actis removente*). Thomasius elítélte az újbóli aktaküldést, de érdekes módon nemcsak akkor fordult az újbóli aktaküldés ellen, ha az súlyosabb büntetéshez, tehát a reformatio in peiushoz vezetett, hanem akkor is, ha annak alapján javításra került sor.²⁸ Ez tulajdonképpen cáfolja Gerber véleményét,²⁹ aki szerint itt már egyértelműen megjelenik a reformatio in peius tilalmának alapgondolata, megtalálhatók a bírói hatalom korlátozásában a súlyosítási tilalom első lépései, mégpedig szerinte a következő évek bírósági gyakorlatában.³⁰ A joggyakorlat közel került ahhoz, hogy a súlyosítási tilalmat a strukturális fegyverek egyenlősége elve reakciójaként értelmezték az akkori intézményekben.

Maga a súlyosítási tilalom csak a következő években fejlődött ki Halle jogi egyetemének joggyakorlatán keresztül. Alapja az az elképzelés volt, hogy a felmentő ítélet (és csak ez!) rögtön jogerőre emelkedett, tehát még azelőtt, hogy jogorvoslat miatt egy további fórum foglalkozott volna az ügygel. Akkoriban még azon a véleményen voltak, hogy a vádlottat azokban a pontokban, amikben nem ítélték el, úgy kell tekinteni, hogy

felmentették. Gerber szerint ez a mai jogértelmezés alapján azt jelenti, hogy például egy halált okozó testi sértés miatt kiszabott 10 év szabadságvesztés esetén egyrészt a bíróság felmenti a vádlottat a 10 év szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés, másrészt a súlyosabb minősítés (mint pl. emberölés) alól.³¹ Az ítéletnek ez a „felmentő” rendelkezése pedig azonnal jogerőre emelkedik. Azt a következtetést lehet levonni, hogy az ítéletnek a vádlott terhére való megváltoztatása tilos, mivel különben ez a relatív jogerő nem érvényesülne. Ezzel lefektették a reformatio in peius mai értelemben vett tilalmának az alapjait.

A 18. század vége felé egy modern, a mai értelemben megfelelő jogerő tan alakult ki, amelynek egyik megalapozója Kleinschrod.³² Az ő tana szerint minden ítélet csak egy bizonyos határidő, és pedig a jogorvoslati határidő után lesz jogerős, a felmentő vagy az elítélő döntés be sem következik ez előtt az időpont előtt.³³ Ez a jogirodalmi álláspont sokkal következetesebb a súlyosítási tilalom korábbi indokolásánál. Éppen az, hogy ez a teória a reformatio in peius tilalmával függ össze, amellet szól, hogy ennek a vádlott számára érvényesülő védelmi jognak a korlátozása a régi jogi teóriák szerint csak mellékes volt, és azok szerint nem kellett tudatosan szolgálni a vádlott jogállásának erősödését.³⁴

Először a francia forradalom befolyásaként, a liberális gondolattal egyidejűleg erősödtek meg azok a hangok, amelyek nem találták méltányosnak, ha a vádlott a jogorvoslat benyújtása által kiteszi magát annak a veszélynek, hogy rosszabbul jár, mint az elsőfokú ítélettel. Cséka szerint³⁵ a súlyosítási tilalmat először az 1808. évi francia Code d’instruction criminelle, azaz a francia büntetőeljárás kódex vezette be, de már az 1806. évi Conseil d’État is kimondta.

Az idő múlásával a reformatio in peius tilalmának régi gondolata újjáéledt, és a 19. században sok kódexbe, pl. az 1873-as osztrák büntető perrendtartásba (290. és 295. §), Németországban pedig az 1877-es büntetőeljárás törvénybe is bekerült,³⁶ noha akkoriban még komoly vita folyt a intézmény jogi alapjáról, és a relatív jogerő tana is újabb követőkre talált.³⁷

Az 1877. évi német birodalmi büntető perrendtartás a következő szöveggel tartalmazta a súlyosítási tilalmat:

- Fellebbezés: 372. § Ha az ítéletet a vádlott, vagy annak javára az ügyész, vagy egy másik, a 340. §-ban megjelölt személy támadta meg, akkor nem lehet az ítéletet a vádlott hátrányára megváltoztatni.

- Felülvizsgálat: 398. § (2). Ha az ítéletet a vádlott, vagy annak javára az ügyész, vagy egy másik, a 340. §-ban megjelölt személy támadta meg, akkor az új ítéletben nem rendelhetnek el súlyosabb büntetést, mint amit az elsőben megítéltek.

- Perújítás: 413. § (2). Ha a perújítást csak az elítélt, vagy annak javára az ügyész, vagy egy másik, a 340. §-ban megjelölt személy indítványozza, akkor az új ítélet nem rendelhet el súlyosabb büntetést, mint az első ítélet.

Az említett szabályozás után nem sokkal heves kritikák érték a reformatio in peius tilalmának intézmé-

nyét. Dohna például a reformatio in peius tilalmának erkölcsstelenségéről beszél, amely az elítéltet az általa kiérdemelt súlyosabb büntetéstől védi, pusztán azért, mert a vádló nem követelte a korábbi ítéletnek a terhelt hátrányára való megváltoztatását.³⁸

Az 1924. évi német Be. a súlyosítási tilalomra vonatkozó hasonló előírásokat tartalmazott, mindössze a §-ok számozása változott (331., 358. és 373. §-ra). Az 1923. november 24-én kelt, a veszélyes megrögzött bűnelkövetőkre, valamint a biztonságra és a megjavulásra vonatkozó büntetőszabályok hatályba lépésével a súlyosítási tilalom rendelkezései között kivételes szabályozásként jelent meg, hogy a súlyosítási tilalom nem érinti a gyógy- vagy a gondozóotthonban való elhelyezést és az alkoholistákat gyógyító intézetet, vagy olyan intézményt, ahol elvonókúra folyik. Ezen előírás alapján tehát nem volt tiltva az, hogy a fellebbezési bíróság gyógyító vagy ápoló, alkoholistákat gyógyító vagy elvonókúrát folytató intézetben való elhelyezést rendeljen el – mondta ki a fellebbezésre vonatkozó 331. § (2) bekezdés.

A súlyosítási tilalom Németországban a nemzetiszocializmus idején a büntetőeljárás előírásának változására és az alkotmánybíróságra vonatkozó 1935. június 28-i törvénnyel veszítette hatályát. A Be. 331. §-a akkoriban lehetővé tette, hogy ha az ítéletet a vádlott vagy a törvényes képviselő vagy a vádlott javára az ügyészség támadta meg, akkor azt a vádlott hátrányára is megváltoztathassák. Megmaradtak ugyanakkor a Be.-nek a súlyosítási tilalmat tartalmazó előírásai a felülvizsgálattal és a perújítással kapcsolatosan.

1945 után a reformatio in peius tilalmának érvényességére vonatkozó szabályozás nem volt egységes Németország négy megszállási övezetében. A francia zónában nem, az amerikai és a brit területen azonban érvényben volt a súlyosítási tilalom, miközben a szovjet zónában az igazságszolgáltatásnak engedték át a mérlegelési jogot, hogy a tilalmat alkalmazzák-e (ezáltal itt sem beszélhetünk súlyosítási tilomról, hiszen a bíróság akkor is dönthet úgy, hogy nem súlyosít, ha nem érvényesül a súlyosítási tilalom).

A reformatio in peius tilalmának újbóli bevezetésére Németországban az 1950. szeptember 12-i törvénnyel került sor, a következő új előírásokkal:

„331. § (1) Az ítéletben a büntetés nemét és mértékét nem lehet megváltoztatni a vádlottra nézve hátrányosan, ha a vádlott saját maga, javára az ügyészség vagy a törvényes képviselője fellebbezést nyújtott be.

(2) Ez az előírás nem tiltja a gyógyintézetben vagy elvonókúrára elrendelt intézetben való elhelyezést.”

Hasonló rendelkezéseket tartalmazott a felülvizsgálatra vonatkozó 358. § (2) bekezdés és a perújítást szabályozó 373. § (2) bekezdés. A „büntetés nemére és mértékére” vonatkozó megfogalmazás vitára adott okot a jogirodalomban. Ez a vita arra vonatkozott, hogy milyen büntetőjogi szankciókat foglal magában a súlyosítási tilalom, azaz pl. a reformatio in peius tilalma az intézkedések mértékére vonatkozik-e, amely a kettős szankciórendszerben többek szerint büntetésnek

számított.³⁹ Az intézkedési katalógus bevezetése óta az az egységes vélemény uralkodott, hogy a reformatio in peius tilalma az intézkedésekre is érvényes. Az 1950-es német büntető perrendtartás alapján a jogelmélet megfogalmazta a súlyosítási tilalommal érintett intézkedés fogalmát. Eszerint az előírás csak a gyógy- vagy gondozóintézetben, elvonókúrára alkalmas intézetben való elhelyezés elrendelését nem tiltotta.⁴⁰ A büntetés fogalmát Németországban tehát a büntetés súlyosítására vonatkozó előírások vonatkozásában a kezdetektől fogva tágan értelmezték.

A büntetőeljárásról szóló törvény 1975. január 7-i módosításával a súlyosítási tilalomra vonatkozó szabályokat újraszövegezték:

„331. § (1) Az ítéletben nem szabad a tett jogkövetkezményeinek nemét és mértékét a vádlott terhére változtatni, ha csak a vádlott, javára az ügyészség vagy a törvényes képviselője nyújtott be fellebbezést.

(2) Ez az előírás érvényes a pszichiátriai kórházban vagy elvonókúrára alkalmas intézetben való elhelyezés elrendelésére is.”

A Be.-nek a felülvizsgálatra és a perújításra vonatkozó megfelelő rendelkezései hasonló szabályozást tartalmaztak.

A ma használatos „jogkövetkezmény” fogalma a német jogban a súlyosítási tilalomból adódó büntetőjogi szankciónak egy tágabb körű értelmezése. Bele kell érteni a fő- és mellékbüntetéseket, az intézkedéseket és különböző más következményeket is.⁴¹ Ez a tág alkalmazási terület megfelel a súlyosítási tilalom azon céljának, hogy a vádlott szabadon tudja eldönteni, hogy a számára rendelkezésre álló perorvoslással élni kíván-e, és ne kelljen azon aggódni, hogy pusztán a javára benyújtott perorvoslat következményeként súlyosabb ítélet születik.

Az 1980-as évekre minden európai szocialista ország büntető eljárásjogi kódexe ismerte a (relatív) súlyosítási tilalmat, bár a konkrét tartalmi kérdésekben voltak eltérések. Így a bejelentett fellebbezésnek más-más következménye volt az egyes országokban:

- a vádlott terhére irányuló fellebbezés hiányában a vádlottra semmilyen hátrányosabb rendelkezést nem lehetett hozni Lengyelországban (383. cikk), nem lehetett a vádlott számára hátrányosabb intézkedést tenni az NDK-ban (285. §), és a vádlott helyzete nem volt súlyosítható Romániában (372. szakasz);

- a vádlott terhére irányuló fellebbezés hiányában nem lehetett szigorúbb törvényi rendelkezést alkalmazni Jugoszláviában (348. szakasz);

- a vádlott terhére irányuló fellebbezés esetén is a megismételt eljárásban lehetett csak a minősítést és a büntetést súlyosítani Bulgáriában (335. cikk);

- a vádlott terhére irányuló fellebbezés esetén súlyosabb minősítés vagy a büntetés súlyosítása céljából kasszálni kellett a Szovjetunióban (340. és 350. cikk);

- a vádlott terhére irányuló fellebbezés hiányában nem lehetett a büntetést szigorítani Csehszlovákiában (259. §).

Eltérő volt a helyzet a nem szocialista országokban is, mert amíg pl. Franciaországban a vádlott joghely-

zetét nem lehetett súlyosítani (1958. évi Code de Procedure Pénale 515. cikke), addig az NSZK-ban – mint láttuk, igen tágan értelmezve – a büntetés súlyosítását tiltotta az StPO 331. és 358. §-a.⁴²

Ugyanígy másképpen értelmezték az egyes jogok a terhelt terhére benyújtott fellebbezés fogalmát. Egyes országokban a Be. nyitva hagyta a kérdést azzal, hogy semmit nem mondott arról, hogy mi minősül a terhelt terhére bejelentett fellebbezésnek, és vagy csak annyit mondtak, hogy ha csupán a terhelt javára jelentettek be fellebbezést, akkor nem lehet a terhére változtatni (NDK: 285. §; Románia: 372. szakasz; Jugoszlávia: 378. szakasz), vagy éppen ellenkezőleg: csak akkor lehet a terhelt terhére változtatni, ha a terhére fellebbezést nyújtottak be (Csehszlovákia: 259. §; Lengyelország: 383. cikk). Egyes kódexek azonban egyértelműen kimondták, hogy csak a súlyosabb minősítés vagy büntetés alkalmazása végett bejelentett fellebbezés minősül a terhelt terhére szólónak (Bulgária: 335. cikk; Szovjetunió: 340. cikk), avagy az évégből hatályon kívül helyezést indítványozó fellebbezés is ilyennek minősült (Szovjetunió).⁴³

3. A jogintézmény hazai történelmi fejlődése

A súlyosítási tilalommal kapcsolatosan az összes hazai büntető perrendtartás (büntető eljárásjogi törvény, törvényerejű rendelet) tartalmazott több-kevesebb rendelkezést. Hazánkban a 19. század folyamán bekövetkezett kilenc kodifikációs kísérletet követően a századfordulótól a 21. század kezdetéig öt nagy kodifikációs hullám zajlott le:

- a) az 1896:33. törvény a büntető perrendtartásról (a továbbiakban: 1896-os Bp.);
- b) a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény (a továbbiakban: 1951-es Bp.)
- c) a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet (a továbbiakban: 1962-es Be.);
- d) az 1973. évi I. törvény a büntető eljárásról (a továbbiakban: 1973-as Be.);
- e) az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.).⁴⁴

Ezek közül – tekintettel a tanulmány történelmi jellegére – csak az első négytel és az azt követő időszak jogszabályi változásait, valamint az ezekhez kapcsolódó jogelméleti vitákkal foglalkozunk részletesen.

A súlyosítási tilalom 1896-tól a második világháború végéig

Az 1896-os Bp. 370. §-a szerint, ha a bíróság úgy vélte, hogy az esküdtszék határozatának alakisága nem szabályszerű, vagy homályos, hézagos, ellentmondó: a kérdések megváltoztatása vagy kiegészítése mellett, vagy enélkül is felhívhatta az esküdteket, hogy határozatukat javítsák vagy egészítsék ki, illetőleg

adjanak feleletet a megváltoztatott vagy kiegészített kérdésekre. Ezt a helyesbítő eljárást kellett elrendelni akkor is, ha egyes esküdtek azt állították, hogy a kihirdetett határozat nem híven tünteti fel az esküdtszék döntését. Ha az esküdtszék a vádlottat bűnösnek mondta ki, és a bíróságnak valamennyi tagja arról volt meggyőződve, hogy az esküdtek az ügy lényeges kérdésében a vádlott hátrányára tévedtek, a bíróság a további eljárást felfüggesztette, és az ügyet (indokolás nélküli határozattal) a legközelebbi ülészak esküdtbírósga elé utasította. Az új esküdtszék határozata alapján a bíróság köteles volt ítéletet hozni, s ennél az új esküdtszék határozatát kellett alapul vennie, de a vádlottra nem állapíthatott meg súlyosabb büntetést annál, amely a korábbi esküdtszék határozata alapján megállapítható lett volna (371. §). A súlyosítási tilalom megszegése anyagi semmisségi ok volt (385. §).

A 387. § kifejezetten kimondta, hogy a vádló által bejelentett fellebbezés (annak indokaira tekintet nélkül) mindig nemcsak a terhelt terhére, hanem annak javára is bejelentettnek volt tekintendő. A vádlott büntetése pedig kizárólag a vádlónak a vádlott terhére bejelentett fellebbezése esetén volt súlyosítható. A törvény szövege tehát expressis verbis csak a büntetés súlyosítását tiltotta, a bírói gyakorlat azonban idővel elegendő lett abban, hogy a minősítést sem lehetett súlyosítani, mivel az ítéletnek a jogorvoslattal nem támadott részei elsőfokon jogerőre emelkedtek.⁴⁵

Ha a Királyi Kúria az ítéletet csupán az elítélt érdekében használt semmisségi panasz alapján vagy hivatalból figyelembe vett semmisségi ok miatt semmisítette meg, az abban kimondott büntetésnél súlyosabbat nem állapíthatott meg (438. §). A jogegység érdekében használt perorvoslat esetén hozott határozat pedig általában nem hatott ki érdemben az ügyre, azonban ha a vádlottat a törvény megsértésével ítélték el, a Királyi Kúria őt felmenthette vagy büntetését enyhíthette, hatáskör hiánya esetén pedig az ítéletet megsemmisíthette, és az ügyet az illetékes hatósághoz utasíthatta.

A perújítás (akkori szóhasználattal perújrafelvétel) a terhelt terhére csak bizonyos korlátok között volt megengedhető, azaz:

- ha az elítéltet olyan bűncselekményben mondták ki bűnösnek, amelyre a büntetőtörvény határozott ideig tartó szabadságvesztést vagy pénzbüntetést határozott meg, az új bizonyíték alapján pedig az elítéltet halállal vagy életfogytig tartó fegyházzal büntetendő cselekmény terhelte;
  - ha olyan bűncselekmény látszott megállapíthatónak, amelyre a törvény legalább ötévi vagy ennél súlyosabb fegyházat rendelt, és az elítéltet mégis olyan bűncselekményben mondták ki bűnösnek, amelyre a törvény öt évet meg nem haladó szabadságvesztés-büntetést rendelt;
  - ha büntett látszott megállapíthatónak, s az elítéltet csak vétségben vagy kihágásban mondták ki bűnösnek.
- A 462. § kifejezetten kimondta, hogy az elítélt javára elrendelt perújítás esetén a korábbi ítéletben meghatározott büntetésnél súlyosabb nem volt kiszabható.

Enyhítési tilalom azonban itt sem volt, azaz az alapügyben felmentett vagy elítélt terhelt terhére elrendelt perújítás esetén is hozható volt felmentő vagy az alapügyben kiszabottnál enyhébb büntetést megállapító ítélet.

Látható tehát, hogy az 1896-os Bp. nem szabályozta külön elnevezéssel a súlyosítási tilalmat, de mind a rendes, mind a rendkívüli perorvoslatok során számos rendelkezése magában hordozta a jogintézmény gyökereit.

A két világháború közötti korszakban sok helyütt kezdtek el korlátozni a súlyosítási tilalmat. Hazánkban is megjelentek olyan elméletek, miszerint a súlyosítási tilalom nem más, mint – Móra szavaival élve⁴⁶ – a vádelv idejétmúlt túlhajtása. Finkey pedig a reformatio in peius tilalmát úgy tekintette, mint a francia jog „túlhajtott liberalizmusának a teremtményét”, emellett számos, néhol túlzó kifejezéssel illette a jogintézményt („téves jelszó”, „jogi babona”, „a büntető perrendtartás rákfenéje”), ami jogosulatlan túlsúlyt jelentett a vádló részére a bírósággal szemben (hiszen a bíróságot köti, ha a vádló elmulasztotta bejelenteni a terhelt terhére a fellebbezést), és Finkey szerint ezáltal a súlyosítási tilalom a terhelték számára alaptalan kedvezményt nyújtott, miközben bizalmatlanságot keltett a fellebbviteli bíróságok irányába.⁴⁷

Ennek az irányzatnak felelt meg az 1928:10. törvénycikk, amelynek 29. §-a az alábbi rendelkezéseket tartalmazta: „A perorvoslatra jogosultak közül az, aki perorvoslattal nem vagy tévesen élt, más ellenkező érdekű jogosultnak joghatályosan bejelentett perorvoslatához csatlakozhatnak. A csatlakozást a bejelentett perorvoslat felől határozó bíróságnál írásban nyolc nappal a perorvoslat tárgyában tartott tárgyalás vagy tanácsülés megkezdése előtt kell bejelenteni. A csatlakozásban ugyanazon okok alapján lehet a határozatot megtámadni, amelyek alapján annak idején perorvoslatot lehetett volna bejelenteni; a bejelentett perorvoslat visszavonása esetében azonban a csatlakozás hatálya megszűnik. A közvád képviselőjében vádlott terhére csatlakozásra jogosult: a perorvoslat eldöntésére hivatott kir. törvényszék előtt a kir. ügyész, a kir. ítéletelőtt a kir. főügyész, a kir. Kúria előtt pedig a koronaügyész. A csatlakozásról az ellenfél a Bp. 409. §-a második bekezdésének megfelelően értesítendő.”

Ez a rendelkezés Móra szerint kifejezetten a vádlott elriasztását szolgálta, mivel csak a terhelt javára bejelentett fellebbezés esetén is fennállt a veszélye a terhelt terhére való ügyészi csatlakozó fellebbezésnek.⁴⁸ Ezt a csatlakozással megnyílt veszélyt Molnár szerint a védelem (a másik fellebbezés csatlakozó jellege miatt) csak az általa benyújtott perorvoslat visszavonásával tudta elhárítani.⁴⁹

Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezésekről szóló 1938:16. törvénycikk még tovább ment, hiszen a 11. § a reformatio in peius tilalmának elvét lényegében megszüntette: „Semmiségi panasz használata esetében a kir. Kúria az ítéletet egész terjedelmében hivatalból felülvizsgálhatja s a koronaü-

gyész indítványára és a védelem meghallgatása után az ítéletet a vádlott terhére akkor is megváltoztathatja, ha csak a vádlott érdekében éltek semmiségi panasszal; a Bp. 387. §-ának ellentétes rendelkezése, úgyszintén a Bp. 385. §-ának utolsó bekezdése a jelen törvény alá eső eljárásban nem nyer alkalmazást.”

Ez a folyamat beleillett a már említett, a diktatórikus társadalmi rendekre jellemző irányvonalakba (gondoljunk csak ebben a korban a már említett németországi változtatásokra).

A súlyosítási tilalom 1949–1962 között

Az 1949. évi XI. törvény szerint a másodfokú bíróság akkor is súlyosíthatta az elsőfokú bíróság ítéletét, ha a vádló nem nyújtott be a terhelt terhére fellebbezést. A törvény általános indokolása szerint a reformatio in peius tilalma a liberális jogi szemlélet eredménye, amely a vádlottban egy, a hatóságok által megszorított embert látott, a perorvoslatokat pedig szabadságvédő intézménynek találta. A súlyosítási tilalom eltörlésének a törvény indokolása három okát látta: a közérdek érvényesülése, az anyagi igazság szolgálata, valamint a jogfejlődés helyes irányának követése.⁵⁰

Az 1949. évi XI. törvény nyomán megalkotott 1951-es Bp. a súlyosítási tilalom tekintetében is jelentős visszalépést jelentett az 1896-os Bp.-hez képest. Az Baumann szerint egyébként is jellemző,⁵¹ hogy a joguralmával ellentétes rendszerek (főként a diktatúrák) elutasították a súlyosítási tilalmat, illetőleg messzeemenően korlátozták azt, ezért nem meglepő, hogy az 1951-es Bp. mindössze három helyen tartalmaz a súlyosítási tilalom valamely elemét magában foglaló rendelkezést. Ebben a korban nemhogy súlyosítási tilalom élt volna, hanem akár súlyosítási kötelezettség is. Ha a másodfokú bíróság a kasszációs végzésében előírta, hogy az elsőfokú bíróság a megismételt eljárás során súlyosabb büntetést szabjon ki, mint először, akkor az ezt köteles volt figyelembe venni (LBBk. 6/1954. sz. jegyzőkönyv 19. pont). Ha ezt az iránymutatást az elsőfokú bíróság figyelmen kívül hagyta, akkor ez Molnár szerint megalapozta a hivatásos bíró fegyelmi felelősségre vonását, és újabb hatályon kívül helyezést eredményezett azzal, hogy más tanács vagy más bíróság bírálta el az ügyet.⁵² Sőt, még az sem volt elegendő, ha kisebb mértékben súlyosított az elsőfokú bíróság, mert a Legfelsőbb Bíróság nyomatékosította, hogy ha a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróságot a korábbi ítélet súlyosítására hívta fel, akkor adott esetben az 1 év 6 hónap helyett kiszabott 1 év 10 hónap börtön „nem felelt meg a fellebbezési bíróság iránymutatásainak” (B. törv. I. 1029/1955.). Ez alól kivételt jelentett az az eset, amikor ugyan a másodfokú bíróság az iránymutatásában rámutatott arra, hogy lényegesen súlyosabb büntetést kell kiszabni a megismételt eljárás során, de a megismételt eljárásban felmerült adatok nemhogy a lényeges súlyosítást, hanem éppen ellenkezőleg: az enyhítést indokolták (1954-es BH 1145.).

Az 1951-es Bp. eredeti szövegében is szereplő egyik súlyosítási tilalom a 208. § (2) bekezdésében volt, mi-

szerint ha több terhelt (illetőleg több bűncselekmény) esetében az ítéletnek valamelyik terheltre (valamelyik bűncselekményre) vonatkozó részét fellebbezéssel senki sem támadta meg, a másodfokú bíróság az ítéletnek ezt a részét hivatalból csak a terhelt javára változtathatta meg, illetőleg csak a terhelt sérelmére felmerült okból helyezhette hatályon kívül. Az 1951-es Bp. tehát legalább a részjogerő feloldása esetén nem tette lehetővé a terhelt terhére való megváltoztatást.

A másik súlyosítási tilalom a perújításnál volt megtalálható. A 221. § (4) bekezdése szerint ugyanis, ha a perújítást a terhelt javára indítványozták, az ítéletet a terhelt terhére súlyosítani nem lehetett.⁵³

Végül a törvényesség érdekében bejelentett perorvoslatnál a Legfelsőbb Bíróság csak akkor hozhatott olyan érdemi határozatot, amely a terheltre a hatályon kívül helyezett határozatnál hátrányosabb, ha a megtámadott határozat jogerőre emelkedésétől a perorvoslat bejelentéséig egy év még nem telt el, és a cselekmény büntethetősége elévülés következtében nem szűnt meg. Ilyen határozat hozatala előtt a terheltet meg kellett hallgatni, és ha védő nem képviselte, védőt kellett kirendelni (227. § (4)-(5) bekezdés).

Az 1954. évi V. törvény (1954-es Bpn.) 96 §-a jelentősen megváltoztatta az 1951-es Bp. szövegét. Ez a törvény forradalmi módon érintette a súlyosítási tilalmat is: bevezette a jogintézményt a másodfokú eljárásban. A 77. § által szabályozott új 209. § a következőképpen rendelkezett:

„209. § (1) Ha az elsőfokú ítélet ellen a terhelt terhére fellebbezést (óvást) nem jelentettek be, az új eljárás során büntetését – a (2) bekezdés esetén kívül – súlyosítani nem lehet.

(2) A terhelt büntetését a terhére bejelentett fellebbezés (óvás) hiányában is súlyosítani lehet, ha a megismételt eljárás során felmerült újabb ténymegállapítások figyelembevételével a terhelt más bűncselekményben is bűnös, vagy cselekményét súlyosabban kell minősíteni.”

A Miniszteri Indokolás szerint a súlyosítási tilalom bevezetésének az alábbi oka volt: „(a súlyosítási tilalom hiánya) oda vezetett, hogy a terhelt – bár elítélését igazságtalannak, vagy a kiszabott büntetést túlzottnak tartotta – az elsőfokú ítélet ellen nem mert fellebbezést bejelenteni, mert attól tartott, hogy a másodfokú bíróság a kiszabott büntetést súlyosítani fogja. Így azután sok tartalmilag helytelen, a törvényességet sértő ítélet emelkedett elsőfokon jogerőre. Ezt a hiányosságot küszöböli ki az 1954-es Bpn.-nek az a rendelkezése, amely kimondja, hogy a vádlott terhére bejelentett fellebbezés hiányában az elsőfokon kiszabott büntetést általában súlyosítani nem lehet (209. §)”.⁵⁴

Molnár szerint a súlyosítási tilalom bevezetését egy jelentős közérdek indokolta: ez pedig az, hogy a védelem a téves elsőfokú ítéleteket a hátrányos következmények veszélye nélkül támadhassa meg.⁵⁵ Ennek eredményeképpen a másodfokú bíróságok megfelelő iránymutatást adhattak az elsőfokú bíróságoknak, így a reformatio in peius tilalma az elsőfokú bíróságok

hathatósabb ellenőrzésén keresztül a törvényességet szolgálta.⁵⁶

Móra azt emelte ki, hogy a perorvoslati jogosultság a büntető perjog fontos alapelve, amelynek tartalmi érvényesülése megkívánja, hogy a terhelt perorvoslatának akadályait elhárítsuk. Következik ez az anyagi védelem elvéből is, és az igazságos, törvényes ítélet meghozatalának alapvető feltétele.⁵⁷

Az 1954-es Bpn. által bevezetett súlyosítási tilalom is lehetővé tette a minősítés súlyosítását akkor is, ha egyébként beállt a súlyosítási tilalom. A szintén az 1954-es Bpn. 77. §-a által módosított 205. § (2) bekezdése szerint ugyanis az elsőfokú bíróság ítéletének a minősítésre vonatkozó részét a másodfokú bíróság akkor is súlyosíthatta, ha a terhelt terhére bejelentett fellebbezés (óvás) hiányában súlyosabb büntetés kiszabásának nem volt helye, de az elsőfokon eljáró bíróság az anyagi büntetőjogi szabályokat a 204. § (1) bekezdésében meghatározott módon megsértette, azaz

- nem alkalmazott olyan anyagi büntető jogszabályt, amelyet alkalmaznia kellett volna;
- olyan anyagi büntető jogszabályt alkalmazott, amelyet nem lehetett volna alkalmaznia;
- anyagi büntető jogszabályt annak helyes értelmével ellentétesen alkalmazott.

Ha tehát a másodfokú bíróság úgy vélte, hogy az elsőfokú bíróság által megállapított minősítésnél súlyosabb minősítés a helyes, akkor

- ha az elsőfokon kiszabott büntetést elegendőnek tartotta, akkor azt a helyes minősítés megállapításával egyidejűleg megváltoztathatta;
- ha azonban úgy vélte, hogy a helyes minősítés mellett az elsőfokon kiszabott büntetés már nem elegendő a büntetés céljának az eléréséhez, akkor kasszációs döntést kellett hozni, amelyben fel kellett hívni a megismételt eljárás során eljáró elsőfokú bíróságot a helyes (súlyosabb) minősítés megállapítására, és ennek következtében a (lényegesen) súlyosabb büntetés kiszabására (BH 629.; B. törv. 1228/1954.).

A megismételt eljárásban érvényesülő, a súlyosítási tilalom alóli kivétel a jelenlegi szabályozással ellentétben nem a megismételt eljárásban felmerülő újabb tényekkel, hanem csak ténymegállapításokkal függött össze. Ezt a szakirodalom többsége úgy értelmezte, hogy nem kellett új bizonyítási anyag az új ténymegállapításhoz, Jeszenszky szerint viszont igen⁵⁸ (és ezt a megállapítását a Legfelsőbb Bíróság büntető kollegiumának 43. sz. állásfoglalása mindenben alátámasztotta).

Az 1951-es Bp.-ben szabályozott súlyosítási tilalommal kapcsolatosan élénk vita bontakozott ki. Ennek során Molnár teljes mértékben elutasította, hogy a legsúlyosabb eljárási szabálysértések miatti kasszáció esetén ne érvényesülne a súlyosítási tilalom, mivel szerinte az az érv nem fogadható el, hogy ilyenkor nem is beszélhetünk „döntésről” (mivel nincs szabályszerűen megalakított vagy jogkörében eljáró bíróság). Azt az érvt is elutasította, hogy akkor nem lenne értelme

hatályon kívül helyezni, ha súlyosításra lenne szükség, de az a reformatio in peius tilalma miatt nem szükséges. Szerinte ugyanis a törvény szövege pontosan ezt jelenti: csak akkor helyezze hatályon kívül a másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet még a legsúlyosabb eljárási szabálysértések esetén is, ha a kasszációt követően a törvénysértés kiküszöbölhető lesz (azaz pl. a súlyosítási tilalom sem gátolja), egyéb esetekben hagyja helyben az ítéletet (még ha azt olyan bíróság is hozta, amelynek nem szabadott volna az ügyben ítélnie).⁵⁹ Ezt az értelmezést támasztotta alá a Legfelsőbb Bíróság 1955/1046. sz. eseti döntése is, miszerint a reformatio in peius tilalma a hatáskör hiánya folytán megismételt eljárásban is érvényesül.

Ezt a véleményt Radó kifejezetten támadta, mert szerinte ez a felfogás azt jelenti, hogy az új eljárás során a törvényes (pl. magasabb hatáskörben eljáró) bíróság a büntetés kiszabás körében kötve van az elsőfokon eljáró törvénytelen (pl. alacsonyabb fokú) bíróság döntéséhez, azaz a törvényes bíróság azzal a tudattal kezdi meg tárgyalását, hogy egy törvénytelen bíróság ítélezése köti.⁶⁰ Radó kifejtette, hogy a törvénytelenül eljáró bíróság helyett eljáró új bíróság (pl. kizárt bíró helyett nem kizárt bíró vezetésével alkotott új tanács) helyes értelmezés szerint nem is „megismételt eljárást” folytat le, márpedig a súlyosítási tilalom szabálya szerinte csak a megismételt eljárásra vonatkozik. A szerző a „megismételt eljárásnak” három ismérvét jelöli meg:

- a másodfokú bíróság végzése iránymutatásokat tartalmaz (206. § (1) bek.);
- az elsőfokú bíróság az ügyet a másodfokú bíróság iránymutatásának megfelelően bírálja el (208. § (1) bek.);
- az ügyet a korábban eljáró elsőfokú bíróság, annak másik tanácsa vagy azonos hatáskörű más bíróság tárgyalja (206. § (2) bek.).

Mivel a hatáskör túllépése miatt megismételt eljárásban éppen olyan szintű bíróság jár el elsőfokon, amelyik a kasszációs végzést hozta, ezért utóbbi egyrészt nem is adhat iránymutatást neki, másrészt a harmadik feltétel sem áll fenn, hiszen ilyenkor az ügyet sem a korábban eljáró elsőfokú bíróság, sem annak másik tanácsa, sem azonos hatáskörű más bíróság tárgyalja.⁶¹ Így tehát ez az eljárás nem „megismételt eljárás”, ezért abban a súlyosítási tilalom sem érvényesül. Ilyenkor ezért tartalmilag Radó szerint a másodfokú bíróság nem is az elsőfokú eljárás megismétlését rendeli el, hanem egy utólagos áttételt elrendelő végzésről beszélhetünk.⁶²

Jeszenszky ezzel kapcsolatosan kifejtette,⁶³ hogy a súlyosítási tilalom szűk értelmezése (miszerint a megismételt eljárásra vonatkozó kivételek nem érvényesek az abszolút eljárási szabálysértések miatti hatályon kívül helyezésre) azt eredményezi, hogy összesen hét fórumra (1. első elsőfokú eljárás; 2. első másodfokú eljárás; 3. második elsőfokú eljárás; 4. második másodfokú eljárás; 5. törvényességi óvás; 6. harmadik elsőfokú eljárás; 7. harmadik másodfokú eljárás) lehet szükség a végül törvényes szankció megállapításához, ahelyett, hogy erre legfeljebb már a negyedik után sor kerül-

hetne.⁶⁴ Ezt azzal lehet tehát kiküszöbölni, hogy a törvénytelen bíróság által hozott ítéletet iudicium nullumnak tekintjük, és ezáltal a második első- és másodfokú eljárásban az első eljárásokhoz képest nem érvényesül a reformatio in peius tilalma.

Neményi ezzel kapcsolatban ki is fejtette, hogy iudicium nullum esetén nemhogy reformatio in peiusról, hanem egyáltalán reformatioról sem beszélhetünk, hiszen ami nincs, azt nem lehet megváltoztatni.⁶⁵ Erre viszont Jeszenszky csak azt a megoldást tartotta az 1951-es Bp. rendelkezéseivel összhangban lévőnek, hogy ha az elsőként eljáró másodfokú bíróság észleli a három legsúlyosabb eljárási hibát, de látja azt is, hogy időközben beállt a súlyosítási tilalom, akkor ne kasszációs végzést kelljen hoznia, hanem lépéseket kelljen tennie a törvényességi óvás felé (ezáltal legalább két lépcsőfokot ki lehetett volna kerülni).⁶⁶ Ezt a megoldási módot viszont Neményi vitatta, aki szerint „a bíró rugalmassága soha nem jelenthet egyet a szocialista törvényesség semmibe vevésével vagy akár csak alkalmi félretevésével”.⁶⁷

Mivel a Bp. 202. §-a csak relatív eljárási szabálysértések esetén adott mérlegelési lehetőséget a hatályon kívül helyezés tekintetében,⁶⁸ ebből a contrario következik, hogy a többi esetben a hatályon kívül helyezés kötelező volt – és ezt a kifejezett törvényhozói akaratot a joggyakorlat sem írhatta át célszerűségi okokból. Neményi ezért megkülönböztetést tett az abszolút és relatív hatályon kívül helyezési okok között azzal, hogy az abszolút eljárási szabálysértések esetén olyan alapvetően volt jogsértő az elsőfokú bíróság eljárása, hogy az annak alapján hozott ítélet érdemi rendelkezéseinek bármely okból való figyelembevétele eleve kizárt. A hatályon kívül helyezés már csak azért sem volt mellőzhető Neményi szerint, mert ha a másodfokú bíróság az előbbi megfontolások alapján mellőzte volna a hatályon kívül helyezést, akkor ezzel a terheltet megfosztották volna attól a jogától, hogy ügyét a hatáskörrel rendelkező bíróság döntse el, és eleve elzárták volna annak lehetőségét, hogy – mivel a reformatio in melius tilalma nem létezett ekkor sem – esetlegesen a hatáskörrel rendelkező elsőfokú bíróság úgy dönthessen, hogy nemhogy súlyosítani, hanem enyhíteni kell a nem hatáskörrel rendelkező korábbi elsőfokú bíróság ítéletén.⁶⁹

Neményi ezért tanulmányában leszögezte, hogy egyik szerzővel (Jeszenszky, Radó, Molnár) sem tud egyetérteni.⁷⁰ Azt ő is megállapította, hogy a másodfokú bíróság a hatáskör túllépése miatt történő hatályon kívül helyezés során nem tesz mást, mint amit az elsőfokú bíróságnak már a tárgyalás előkészítése során (áttétellel) meg kellett volna tennie.⁷¹ Ebből azonban szerinte teljesen önkényes annak a következtetésnek a levonása, hogy az immáron magasabb hatáskörű bíróságnál induló eljárás ne lenne megismételt eljárás. Sem az eljárási szabálysértésekre vonatkozó §-ok, sem a Bp. egyéb rendelkezései nem támasztották alá Neményi szerint azt a megállapítást, hogy a törvényhozó ki akarta volna venni a többi eljárási szabálysértés közül a hatáskör túllépését, és az lett volna a célja, hogy ebben

az esetben ne megismételt eljárásról beszéljünk. Egyszerűen arról van szó – mondta Neményi –, hogy a törvény ebben a vonatkozásban hiányos.⁷²

A Legfelsőbb Bíróság – észelve az új szabályozás hiányosságát – az LBbk. 118. sz. döntésében kimondta, hogy a reformatio in peius tilalma a jogintézmény jellegeből, céljából következően nemcsak a 209. § (1) bekezdésében megállapított esetre vonatkozott (tehát ha a terheltet az elsőfokú bíróság elítéli, akkor tiltott a büntetés súlyosítása), hanem arra is, ha a terheltet az elsőfokú bíróság felmentette. Ilyenkor tehát a súlyosítási tilalom beállta esetén nem lehetett másodfokon az elsőfokon felmentett vádlottat elítélni. Ez megfelelően irányadó volt a 209. § (2) bekezdésére is, azaz a megismételt eljárásban az ott írt feltételek esetén el lehetett ítélni azt a terheltet (és büntetést is lehetett vele szemben kiszabni), akit az elsőfokú bíróság felmentett, és ez ellen a döntés ellen csak a terhelt javára nyújtottak be fellebbezést.

Az elsőfokon felmentett vádlott bűnösségének megállapíthatóságával kapcsolatban – a korabeli szankciórendszerből adódó – érdekes problémát vetett fel Jeszenszky.⁷³ Adott esetben a vádlottat elsőfokon elmebetegsége miatt biztonsági őrizetbe helyezték. A vádlott fellebbezett az elmebetegség megállapítása miatt, és ezt követően a másodfokú bíróság kasszációs végzést hozott. A megismételt elsőfokú eljárásban megállapították, hogy a terhelt egyáltalán nem elmebeteg. Kérdéses volt, hogy megállapítható-e a terhelt bűnössége (hiszen beállt a súlyosítási tilalom), vagy továbbra is felmentő ítéletet kell hozni, miközben annak imáron semmilyen oka nem állt fenn. Nyilvánvalóan ez a kérdés ma nem merül fel, hiszen a megalapozatlanság miatti hatályon kívül helyezés esetén az új eljárásban felmerült új bizonyítékok „törlik” a súlyosítási tilalmat, de 1956-ban ez élő probléma volt.

Az itt felsorolt szabályokat összefoglalva Móra a következőképpen foglalta össze az 1951-es Bp. súlyosítási tilalomra vonatkozó rendelkezéseit az 1954-es Bpn. módosításai után:⁷⁴

A terhelt terhére bejelentett fellebbezésnek a Legfelsőbb Bíróság szerint minden olyan fellebbezést kellett tekinteni, amely a vádlottra nézve hátrányosabb rendelkezést célzott, kivéve, ha csak a polgári jogi igényre vagy a büntetői költségre vonatkozó rendelkezést támadták meg. Kétség esetén a bejelentett fellebbezést a vádlott javára bejelentettnek kellett tekinteni (LBbk. 30. utasítás). A terhelt javára felmentő ítélet esetén is lehetett helye fellebbezésnek az ítélet indoklása ellen vagy eljárási okból. Molnár szerint, ha olyan eljárási szabály miatt jelentettek be fellebbezést, amely a terhelt érdekét szolgálta, akkor azt a terhelt javára bejelentettnek kellett tekinteni.⁷⁶

A szankciók egymáshoz képesti súlyát a törvény vagy annak indoklása sem határozta meg. A Legfelsőbb Bíróság által kimunkált joggyakorlat nem a mai általános objektív értékelésnek, hanem a konkrét individuális értékelés elvének felelt meg. Míg az előző elv alapján a törvény vagy jogszabály kifejezett rendelkezése előre meghatározza az egyes szankciók súlyosságát, addig a Legfelsőbb Bíróság korabeli eseti döntéseiből az következett, hogy a konkrét individuális értékelés elvének megfelelően mindig a büntetések együttes hatását kellett vizsgálni (LBbk. 36. sz. [2] bekezdés). Így konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a felfüggesztett börtönbüntetés enyhébb szankció, mint a (végrehajtandó) javító-nevelő munka, a kérdést ugyanis a legfelsőbb bírói fórum szerint soha nem az eredménytelenség, hanem a próbaidő sikeres eltelte szempontjából kellett vizsgálni. Ennek a szemléletnek felelt meg az LBbk. 37. sz. döntés is, miszerint a rövidebb tartamú, de végrehajtandó börtönbüntetést mindenképpen súlyosabbnak kellett tekinteni, mint a hosszabb tartamú, de felfüggesztett börtönt. A Legfelsőbb Bíróság azt mondta, hogy a felfüggesztett büntetés alkalmazásának éppen az a feltételezés az alapja, hogy a büntetést nem fogják végrehajtani (ha nem így lenne, akkor a bíróság már eleve végrehajtandó börtönbüntetést szabott volna ki), azaz a felfüggesztésnek megfelelő nevelő hatása lesz. Ugyanakkor, ha a felfüggesztett

	A másodfokú bíróság jogköre	A megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság jogköre
A terhelt terhére benyújtott fellebbezés (óvás) esetén (209. § (1) bekezdés)	<ul style="list-style-type: none"> • maga nem súlyosíthat • a büntetés súlyosítása céljából hatályon kívül helyezhet 	<ul style="list-style-type: none"> • hatályon kívül helyezés után súlyosíthat
A terhelt terhére benyújtott fellebbezés (óvás) hiányában (209. § (2) bekezdés)	<ul style="list-style-type: none"> • maga nem súlyosíthat • e célból hatályon kívül sem helyezhet 	<ul style="list-style-type: none"> • hatályon kívül helyezés után változatlan tényállás mellett nem súlyosíthat • hatályon kívül helyezés után újabb ténymegállapítás esetén súlyosíthat

Azt Jeszenszky is kifejezetten hangsúlyozta, hogy maga a másodfokú bíróság egyáltalán nem szabhatott ki súlyosabb büntetést, illetőleg súlyosabb büntetés kiszabása végett is csak akkor hozhatott kasszációs végzést az 1951-es Bp. alapján, ha a súlyosítási tilalom nem állt be. Az 1954-es Bpn. után tehát a súlyosítási tilalom abszolút volt a másodfokú és relatív az elsőfokú bíróság tekintetében.⁷⁵

börtönbüntetéssel egyidejűleg végrehajtandó pénzbüntetést is alkalmaztak, akkor már együttesen kellett vizsgálni, hogy e két büntetésnek, avagy a javító-nevelő munkának volt-e a konkrét ügyben a terheltre hátrányosabb következménye (LBbk. 6/1954. sz. jegyzőkönyv 25. pont; LBbk. 36. sz. [2] bekezdés). A végrehajtandó pénzbüntetést viszont súlyosabb büntetésnek tartották, mint a felfüggesztett börtönt (LBbk. 109.).

Az már a kor kissé egyoldalú büntetőjogi szemléletét tükrözte, hogy az LBbk. 35. pontja szerint a súlyosítási tilalom nem volt akadálya annak, hogy a másodfokú bíróság a börtönbüntetés felfüggesztését mellőzze és elrendelje annak végrehajtását, noha a terhelt terhére nem jelentettek be fellebbezést. A kicsit erőltetett értelmezés szerint ez az intézkedés nem a konkrét ügyben kiszabott büntetés súlyosítását jelentette, hanem az elítéltetéshez fűződő külön jogkövetkezmény, amely nem lehet mérlegelés tárgya.⁷⁷ Azért „gyakorlati okokból” azt javasolta a Legfelsőbb Bíróság, hogy ilyen esetben a másodfokú bíróság ne mellőzze a felfüggesztésre vonatkozó rendelkezést, hanem kasszációs végzést hozzon, amelyben felhívja a megismételt eljárás során eljáró elsőfokú bíróságot a börtönbüntetés végrehajtásának elrendelésére.

A súlyosítási tilalom kizárta, hogy (a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában) a másodfokú bíróság utólagos összbüntetésbe foglalással szabjon ki súlyosabb (össz)büntetést, ami azt eredményezte, hogy a súlyosítási tilalom éppen a terhelt érdekével ellentétes hatást fejtett ki: ahelyett, hogy az elsőfokon kiszabott büntetését egy másik, időközben jogerőssé vált büntetésével összbüntetésbe foglalva egy, a két büntetés össztartamánál enyhébb büntetést kapott volna, a súlyosítási tilalomra hivatkozással erre nem volt mód, és a két büntetést teljes tartamában le kellett töltenie (LBbk. 8/1954. sz. jegyzőkönyv 11. pont.).

A súlyosítási tilalom kizárta az elsőfokon nem alkalmazott mellékbüntetés alkalmazását is. Ezeknek a mellékbüntetéseknek (ekkoriban ilyen volt az egyes jogoktól, továbbá foglalkozástól eltiltás, valamint a kiutasítás) a jellege Molnár szerint (összemérhetetlenségüknek fogva) kizárta az olyan megállapítás vitathatatlanságát, hogy a főbüntetés csökkentése vagy felfüggesztése folytán a mellékbüntetés alkalmazása ellenére a büntetés összzhatásában enyhébb.⁷⁸ Ugyanakkor az elsőfokú

sértés esetén a másodfokú bíróságnak reformatórius jogkört biztosított, ezért ezzel összhangba kellett hozni a súlyosítási tilalomra vonatkozó rendelkezéseket is. Az 1958-as Bpn. főszabálya is a súlyosítási tilalom érvényesülése volt, azonban a tilalom annyiban meggyengült, hogy maga a másodfokú bíróság is megkapta a terhelt terhére való megváltoztatás jogát, ha az elsőfokú ítélet ellen a terhelt terhére fellebbezést jelentettek be. A megismételt eljárásban is gyengült a reformatio in peius tilalma, hiszen további okok esetén is lehetőség nyílt a súlyosításra akkor is, ha az alap elsőfokú eljárásban nem nyújtottak be a terhelt terhére fellebbezést. A Legfelsőbb Bíróság XVII. sz. Büntető Elvi Döntése alapján ugyanis az 1958-as Bpn. úgy módosította az 1951-es Bp.-t, hogy a megismételt eljárásban a legsúlyosabb abszolút eljárási szabálysértések esetén sem érvényesült a súlyosítási tilalom, azaz, ha

- a bíróság nem volt törvényesen megalakítva;
- ha az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt vagy olyan bíró vett részt, aki nem volt mindvégig jelen a tárgyaláson;
- a bíróság hatáskörét túllépte,⁷⁹ illetőleg hatáskörébe tartozó ügyet ahhoz nem tartozónak nyilvánított, vagy jogszabálynak a kizárólagos illetékességre vonatkozó rendelkezését sértette meg (1951-es Bp. 202. § a)-c) pont).

Az 1958-as Bpn. már kifejezetten kimondta, hogy a felmentett terhelt bűnösségének megállapítását is megakadályozza a súlyosítási tilalom. A terhelt terhére bejelentett fellebbezésnek pedig minden olyan fellebbezést tekintett, amely a terheltre nézve büntetőjogi kérdésben bármilyen vonatkozásban (pl. súlyosabb minősítés; mellékbüntetés kiszabása, vö. LBbk. 316. sz.; BH 1959/5.) hátrányosabb rendelkezést célzott.

Móra az 1958-as Bpn. fellebbezési rendszerében érvényesülő súlyosítási tilalmat az alábbiak szerint foglalta táblázatba.⁸⁰

	A másodfokú bíróság jogköre	A megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság jogköre
A terhelt terhére benyújtott fellebbezés (óvás) esetén (209. § (1) bekezdés)	• maga is súlyosíthat (204. § (2) bek.)	• hatályon kívül helyezés után súlyosíthat (209. § (1) bek.)
A terhelt terhére benyújtott fellebbezés (óvás) hiányában (209. § (2) bekezdés)	• maga nem súlyosíthat (204. § (2) bek.)	• hatályon kívül helyezés után súlyosíthat, ha új bizonyítékok alapján megállapított új tények folytán a terhelt más vagy súlyosabban minősülő bűncselekménye miatt lényegesen súlyosabb büntetést kell kiszabni rá • a három legsúlyosabb abszolút eljárási szabálysértés alapján történt hatályon kívül helyezés esetén súlyosíthat (209. § (2) bek.)

bíróság által elmulasztott elkobzás és elkobzás alá eső értéket helyettesítő fizetési kötelezettség megállapítását a súlyosítási tilalom nem zárta ki (LBbk. 138. sz. állásfoglalás).

Szintén lényeges kérdésekben módosította az 1951-es Bp.-t az 1958. évi 16. sz. törvényerejű rendelet (1958-as Bpn.). Mivel a novella anyagi jogszabály-

Érdekes problémát vetett fel Nagy, amikor arra a következtetésre jutott, hogy a súlyosítási tilalom nem jelent „helybenhagyási tilalmat” vagy „enyhítési kötelezettséget”. Ha tehát az elsőfokú bíróság a vádlott büntetőjogi felelősségét több vádpontban is kimondja és ez ellen az ítélet ellen csak a vádlott javára jelentenek be fellebbezést, akkor a másodfokú bíróságnak akkor sem

kell az elsőfokú bíróság által kiszabott szankciót enyhíteni, ha a fellebbezés eredményes és a vádlottat egyes

vádpont(ok) alól felmenti, vagy vele szemben az eljárást megszünteti.⁸¹

Jegyzetek

- *A tanulmány második, befejező része a Jogtörténeti Szemle 2011. évi 2. számában jelenik meg.
- ¹ De a másodfokú bíróság a fellebbezési (csatlakozó fellebbezési) kérelem és a fellebbezési ellenkérelem korlátaira tekintet nélkül határoz a le nem rótt illeték, valamint az állam által előlegezett és meg nem térült költség megfizetéséről (Pp. 253. § [3] bek. második mondat).
  - ² Grethlein, Gerhard: *Die Problematik des Verschlechterungsverbot im Hinblick auf die besonderen Maßnahmen des Jugendrechts* (Neuwied am Rhein, 1963, 29. p.)
  - ³ Kretschmann, Hans-Jochen: *Das Verbot der reformatio in peius im Jugendstrafrecht* (Saarbrücken, 1968, 54. p.)
  - ⁴ Molnár László: *A reformatio in peius tilalmának érvényesülése a Bp. 202. § a)-c) pontjára alapított hatályon kívül helyezést követő új eljárásban* (Magyar Jog, 1956. 4., 109. p.; a továbbiakban: Molnár, 1956)
  - ⁵ „Hogy milyen gyakori és mennyire szükséges a fellebbezés alkalmazása, mindenki tudja, mert a bírói méltánytalanságot vagy szakszerűtlenséget jóváteszi. Természetesen néha a jól megindokolt döntések rosszabbra változnak, ugyanis nem feltétlenül döntenek jobban azok akik az utolsó ítéletet hozzák.” Ulp. D. 49. 1. 1. pr.
  - ⁶ Kleinschrod, Gallus Aloys: *Über die Rechtskraft peinlicher Urteile*. In: *Archiv des Criminalrechts*. Bd. II., 3. Stück (1800, 17. p.; a továbbiakban: Kleinschrod, 1800)
  - ⁷ Gönner: *Handbuch des deutschen gemeinen Prozesses, in einer ausführlichen Erörterung seiner wichtigsten Gegenstände*. Bd. III. (Erlangen, 1804, 163. p.)
  - ⁸ Lauckner, Rolf: *Zur Geschichte und Dogmatik der reformatio in peius* (Breslau, 1913, 1–3. p.; a továbbiakban: Lauckner, 1913)
  - ⁹ Schultzenstein, Max: *Wesen und Grund der Unzulässigkeit einer reformatio in peius* (Zeitschrift für Zivilprozeß, 1903, 1–3. p.; a továbbiakban: Schultzenstein, 1903)
  - ¹⁰ Linde von: *Zur Lehre von der sogenannten Reformatio in peius* (Archiv für civilistische Praxis, 1850, 149–154. p.)
  - ¹¹ Kapsa, Bernhard-Michael: *Das Verbot der reformatio in peius im Zivilprozeß* (Berlin, 1976, 19. p.; a továbbiakban: Kapsa, 1976)
  - ¹² Lieb, Klaus: *Das Verbot der reformatio in peius im Zivilprozess, im Verfahren der Freiwilligen Gerichtsbarkeit und im Verwaltungsstreitverfahren* (Würzburg, 1972, 54. p.)
  - ¹³ Freitag, Herbert: *Die reformatio in peius im Verwaltungsverfahren und im Verwaltungsstreitverfahren* (Hamburg, 1963, 77. p.)
  - ¹⁴ Schultzenstein, 1903, 29. p.
  - ¹⁵ Kapsa, 1976, 24. p.
  - ¹⁶ Kopp, Ferdinand: *Verwaltungsgerichtsordnung mit Erläuterungen* (München, 1988, a 88. §-hoz fűzött kommentár)
  - ¹⁷ Sartorius, J. B.: *Beiträge zur Geschichte und Theorie der reformatio in peius* (Archiv für civilistische Praxis, 1848, 83–84. p.; a továbbiakban: Sartorius, 1848)
  - ¹⁸ Ricci, Hans-Peter: *Reformatio in peius unter Anschliessung an das Rechtsmittel im Zivilprozeß (unter vergleichsweiser Heranziehung des Strafprozesses und des Steuerjustizverfahrens)*. (Zürich, 1955, 2–3. p.)
  - ¹⁹ Kapsa, 1976, 21. p.
  - ²⁰ Hess, Walter: *Reformatio in peius. Die Verschlechterung im Widerspruchsverfahren* (Baden-Baden, 1990, 16–17. p.)
  - ²¹ Thode, Karl: *Das Verbot der reformatio in peius im Reichsstrafprozeß* (Göttingen, 1896, 53. p.)
  - ²² Keber, Hermann: *Gegen das Verbot der reformatio in peius, ein Symptom des Zurückweichens der staatlichen Strafgewalt vor dem Verbrecher* (Spandau, 1892, 61. p.)
  - ²³ Sartorius, 1848, 86–87. p.
  - ²⁴ Lauckner, 1913, 1. p.
  - ²⁵ Gerber, Hans: *Das Verbot der reformatio in peius im Reichsstrafprozeß* (Breslau, 1913, 117. p.; a továbbiakban: Gerber, 1913)
  - ²⁶ Lauckner, 1913, 35. p.
  - ²⁷ Sprengel, Irmgard: *Die reformatio in peius im Strafverfahren in Geschichte und Gegenwart* (Göttingen, 1937, 11. p.; a továbbiakban: Sprengel, 1937)
  - ²⁸ Kapsa, 1976, 29. p.
  - ²⁹ Gerber, 1913, 121. p.
  - ³⁰ Gerber, 1913, 125. p.
  - ³¹ Gerber, 1913, 125. p.
  - ³² Kleinschrod, 1800.
  - ³³ Gerber, 1913, 129. p.
  - ³⁴ Bems, Werner: *Die Geldstrafe nach dem Tagessatzsystem und das Verbot der reformatio in peius. Möglichkeiten einer Berücksichtigung nachträglicher Einkommensverbesserungen im Verlaufe des Rechtsmittelverfahrens* (Münster, 1980, 209. p.)
  - ³⁵ Cséka Ervin: *A büntető jogorvoslatok alapjai* (KJK, Budapest, 1985, 261. p.; a továbbiakban: Cséka, 1985)
  - ³⁶ Lauckner, 1913, 41. p.
  - ³⁷ Sprengel, 1937, 48. p.
  - ³⁸ Dohna, Graf zu, Alexander: *Berufung in Strafsachen?* (1911, 7. p.)
  - ³⁹ Gerhardt, Bernd-Peter: *Das Verbot der reformatio in peius bei den Nebenstrafen, Nebenfolgen, Maßregeln der Sicherung und Besserung des Strafgesetzbuches* (München, 1970, 54. p.)
  - ⁴⁰ Ganske, Joachim: *Der Begriff des Nachteils bei den strafprozessualen Verschärfungsverboten* (Berlin, 1960, 19–21. p.)
  - ⁴¹ Wittschier, Johannes: *Das Verbot der reformatio in peius im strafprozessualen Beschlußverfahren* (Darmstadt, 1984, 23. p.)
  - ⁴² Cséka, 1985, 263. p.
  - ⁴³ Cséka, 1985, 264. p.
  - ⁴⁴ Az öt kodifikációs hullámról részletesen lásd: Fenyvesi Csaba–Herke Csongor–Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 53–55. p.)
  - ⁴⁵ Cséka Ervin: *A súlyosítási tilalom tartalmának újabb elemei* (Jogtudományi Közlöny, 1984. 3., 129. p.)
  - ⁴⁶ Móra Mihály: *A magyar büntető eljárási jog* (Budapest, 1961, 457. p.; a továbbiakban: Móra, 1961)
  - ⁴⁷ Finkey Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban* (Magyar Jogi Szemle, 1927, 139–141. és 182. p.); Finkey Ferenc: *Büntető jogorvoslati rendszerünk revíziójához*. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések és Tanulmányok*, 1935. 10.
  - ⁴⁸ Móra, 1961, 457. p.
  - ⁴⁹ Molnár István: *A súlyosítási tilalom főbb kérdései a hatályos jogunkban* (Magyar Jog, 1980. 5., 426. p.)
  - ⁵⁰ Kissé ellentmondásos tehát, hogy amíg a szocialista jogirodalom egyértelműen a diktatórikus (totalitárius, fasiszta) rendszer jellemzőjének tartotta a reformatio in peius tilalmának megszüntetését (korlátozását), addig éppen az ez elleni küzdelem jegyében iktatta ki a törvény az intézményt a magyar jogból.
  - ⁵¹ Baumann, Lars Anton: *Das strafprozessuale Verbot der reformatio in peius und seine Besonderheiten im Jugendstrafrecht* (Aachen, 1999, 19. p.)
  - ⁵² Molnár László: *A büntető perrendtartás kommentárja* (Budapest, 1957, 635. p.; a továbbiakban: Molnár, 1957)
  - ⁵³ Ennek a rendelkezésnek a számozását az 1954-es Bpn. 221/B. §-ra változtatta.
  - ⁵⁴ I. M. 13/1954. sz. felterjesztés 8. p.
  - ⁵⁵ Bár Neményi szerint ez a védelem is csak átmeneti, hiszen az akkor érvényes szabályozás szerint ez csak annyit jelentett, hogy a súlyosítási tilalmat a másodfokú bíróság nem törhette át, de a jogalkotó már ezt megtette azzal, hogy a törvényességi perorvoslat keretében a terhelt terhére is meg lehetett változtatni az ítéletet akkor is, ha az alapügyben nem jelentettek be a vádlott terhére fellebbezést. Neményi Béla: *A súlyosítási tilalom*

- érvényesülésének vitás kérdései* (Magyar Jog, 1956. 6., 172. p.; a továbbiakban: Neményi, 1956)
- ⁵⁶ Molnár, 1957, 640. p.
- ⁵⁷ Móra, 1961, 456. p.
- ⁵⁸ Jeszenszky Ferenc: *A súlyosítási tilalom a fellebbezési eljárásban* (Magyar Jog, 1956. 1., 7. p.; a továbbiakban: Jeszenszky, 1956)
- ⁵⁹ Molnár, 1956, 108–109. p.
- ⁶⁰ Radó Zoltán: *Érvényesül-e a súlyosítási tilalom a hatáskör hiánya miatt elrendelt új eljárásban?* (Magyar Jog, 1956. 2., 39)
- ⁶¹ Radó, 1956, 40. p.
- ⁶² Radó, 1956, 40. p.
- ⁶³ Jeszenszky, 1956, 6. p.
- ⁶⁴ Sőt, Neményi szerint ez a hét fórum nem is hét, hanem nyolc, hiszen a másodfokú bíróság a kasszációt követően először az alapügyben eljár elsőfokú bírósághoz küldi meg az iratokat, amely aztán az ügyet átteszi a hatáskörrel rendelkező bírósághoz. Neményi ezzel kapcsolatosan kifejtette: „Nehéz lenne [...] vitatni, hogy ez a megdöbbentően bürokratikus megoldási mód a dolgozók felesleges zaklatását jelenti, mereven szemben áll a büntető eljárás gyors befejezéséhez fűződő alapvető jogpolitikai érdekekkel, és az igazságszolgáltatás munkájának komolyságába vetett bizalom megingatására alkalmas.” (Neményi, 1956, 170–171. p.)
- ⁶⁵ Neményi, 1956, 171. p.
- ⁶⁶ Jeszenszky, 1956, 7. p.
- ⁶⁷ Neményi, 1956, 171. p.

- ⁶⁸ A 202. § f) pontja szerint akkor is hatályon kívül lehetett helyezni az elsőfokú ítéletet, ha az a)-e) pontok alá nem tartozó olyan eljárási szabálysértés történt, amely az ítéletre lényeges kihatással volt. Ilyennek kellett tekinteni különösen, ha a feleket törvényes jogaitól a bírói eljárásban megfosztották vagy ezek gyakorlását korlátozták és ez az ügy helyes elbírálását akadályozta.
- ⁶⁹ Neményi, 1956, 171. p.
- ⁷⁰ Neményi, 1956, 170. p.
- ⁷¹ Ez azért ennyire egyértelműen nem jelenthető ki, hiszen a tárgyaláson is felmerülhettek olyan új bizonyítékok, amelyek a magasabb szintű bíróság hatáskörét (illetékességét) alapozták meg.
- ⁷² Neményi, 1956, 171. p.
- ⁷³ Jeszenszky, 1956, 7–8. p.
- ⁷⁴ Móra, 1961, 456. p.
- ⁷⁵ Jeszenszky, 1956, 5. p.
- ⁷⁶ Molnár, 1957, 566. p.
- ⁷⁷ Ilyen indokok mellett viszont érthető, hogy miért volt enyhébb a felfüggesztett börtön a javító-nevelő munkánál?
- ⁷⁸ Molnár, 1957, 618–619. o.
- ⁷⁹ Ha viszont az új elsőfokú eljárásban megállapítják, hogy az alapügyben eljár elsőfokú bíróság mégsem lépte túl hatáskörét, akkor már érvényesült a súlyosítási tilalom (BH 1959/6.).
- ⁸⁰ Móra, 1961, 459. o.
- ⁸¹ Nagy Lajos: *Fellebbezés a büntetőperben* (Budapest, 1960, 313. p.)

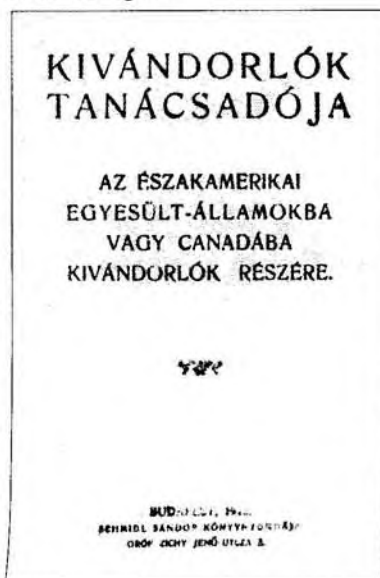

A 19. század utolsó harmadában Magyarország óriási társadalmi és gazdasági átalakuláson ment keresztül. A kiegyezés (1867) utáni évek szerencsés módon egybeestek az európai gazdasági fellendülés korszakának csúcspontjával, így a politikai helyzet változása, az enyhülés és a gazdasági prosperitás bizakodó hangulatot alapoztak meg. A grüндolás korszakának pezsgése korábban soha nem látott dinamikájú fejlődést jelzett, olyan intenzív átalakulást, amely az ország elmaradottnak számító peremvidékén élőket is megmozgatta; az ipari termelés felfutása egyben azt is jelentette, hogy a megerősödő, vagy éppen újonnan létrejövő ipari centrumok korábban nem látott tömegben nyújtottak megélhetési lehetőséget.¹

A folyamatossá belső vándorlás mellett, már az 1870-es évektől – bár ekkor még a későbbiekhez képest elhanyagolható méretekben – megindult a boldogulásukat a birodalom másik felében, majd egyre tovább merészkedve, más földrészen keresők serege. Míg a belső vándorlás természetes jelensége nem igényelt, és nem is igényelhetett különösebb állami beavatkozást, az országot – akár a visszatérés szándékával is – elhagyók tömege, különböző megfontolások miatt, felkeltette mind a gazdasági, mind a politikai elit aggodalmát, s a kivándorlás szabályozott kereteinek kialakítása, ha nem is egyik napról a másikra, de jogalkotási programmá érett. A következőkben célunk az 1881. és 1903. évi

Pálvölgyi Balázs

A magyar kivándorlási politika kezdetei (1881–1903) – Kivándorlási törvények és az amerikai kivándorlás

Útbaigazító könyvecske kivándorlók számára (1913)

szabályozás határolta időszak vizsgálata, annak feltárása, hogy vajon milyen tényezők befolyásolták a szabályozás kereteinek kialakítását, illetve, mennyiben tekinthető szükségszerűnek az ekkor kialakított szabályozás kudarca.

I.

A dualizmus gazdasági növekedése, melynek szerkezetében egyértelmű az ipari növekedés dominanciája,² egyben komoly változásokat hozott a magyar városi népesség arányában is.³ Egyértelművé vált, hogy a korszakban a lakosság döntő többségét adó mezőgazdasági népesség⁴ perspektívái az ágazatnak az ipari fejlődéshez viszonyított lemaradása miatt romlottak. Ez